

БЕЛАРУСКІ ДЗЯРЖАЎНЫ ЎНІВЕРСІТЭТ

УДК 483.3 – 561 (021)

Садоўская Анжаліка Леанідаўна

**ФРАЗЕАЛАГІЗМЫ З КАМПАНЕНТАМ-АРНІТОНІМАМ У
БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ: ЭТНАЛІНГВІСТЫЧНЫ АСПЕКТ**

10.02.01 – беларуская мова

АЎТАРЭФЕРАТ
дысертацыі на атрыманне вучонай ступені
кандыдата філалагічных навук

МІНСК 2002

Дысертацыя выканана ў Беларускім дзяржаўным універсітэце

Навуковы кіраўнік:	кандыдат філалагічных навук, дацэнт Бадзевіч Зінаіда Іванаўна (Беларускі дзяржаўны універсітэт, кафедра сучаснай беларускай мовы)
Афіцыйныя апаненты:	доктар філалагічных навук, прафесар Коваль Уладзімір Іванавіч (Гомельскі дзяржаўны універсітэт імя Ф. Скарыны, кафедра рускага, агульнага і славянскага мовазнаўства)
	кандыдат філалагічных навук, дацэнт Даніловіч Мікалай Аляксандравіч (Гродзенскі дзяржаўны універсітэт імя Я. Купалы, кафедра беларускага і тэарэтычнага мовазнаўства)
Апаніруючая арганізацыя:	Беларускі дзяржаўны педагагічны універсітэт імя М. Танка

Абарона дысертацыі адбудзецца “_27_” снежня_2002 г. а _14_ гадзіне на пасяджэнні савета па абароне дысертацый Д 02.01.11 пры Беларускім дзяржаўным універсітэце (220050, г. Мінск, вул. К. Маркса, 31, філалагічны факультэт, аўд. 62; тэл. вучонага сакратара 226-55-41).

З дысертацыяй можна азнаёміцца ў Фундаментальнай бібліятэцы Беларускага дзяржаўнага універсітэта.

Аўтарэферат разасланы “_” _____ 2002 г.

Вучоны сакратар
савета па абароне дысертацый

Т.М. Валынец

АГУЛЬНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА РАБОТЫ

Актуальнасць тэмы дысертацыі. Праблемы ўзаемасувязі мовы і культуры, лінгвістыкі і культуралогіі па-ранейшаму застаюцца актуальнымі для гуманітарных навук. Адна з такіх праблем і адначасова задач беларускай філалогіі – даследаванне фразеалагічных адзінак (далей – ФА) у этналінгвістычным аспекце, выяўленне “этнакультурнага кампанента” ў структуры фразеалагізмаў. Культурны кантэкст становіцца дадатковай крыніцай, а часта і галоўным крытэрыем як для вызначэння генезісу фразеалагізма, так і для вырашэння многіх іншых лінгвістычных пытанняў: бытавання выразу, развіцця і мадыфікацыі яго пераносных значэнняў (метафарычных, сімвалічных і пад.). Акрамя таго, актуальнасць этналінгвістычнага аналізу фразеалагізмаў абумоўлена таксама тым, што фразеалагічны матэрыял валодае багатым культуразнаўчым патэнцыялам і з’яўляецца унікальнай крыніцай ведаў пра духоўную культуру народа.

Вывучэнне ФА ў названым аспекце мае ва ўсходне-славянскім мовазнаўстве даўнюю і трывалую традыцыю. Так, нямала “культуралагічных тлумачэнняў” уключана, напрыклад, у зборнікі рускіх даследчыкаў У.І. Даля, Ф.І. Буслаева, І.М. Снегірова, М.Я. Ермакова, М.А. Рыбнікавай, А.І. Собалева, В.П. Бірукова, М.І. Міхельсона і інш. Шмат каштоўных, унікальных звестак змяшчаюць працы такіх айчынных фалькларыстаў, этнографаў і моваведаў XIX – пачатку XX стагоддзяў, як І.І. Насовіч, Е.Р. Раманаў, М.Я. Нікіфароўскі, М.М. Нікольскі, А.К. Сержпутоўскі, Я.А. Ляцкі, Я.Ф. Карскі і інш.

На сённяшні дзень абазначаныя пытанні застаюцца нязменна актуальнымі і прыцягваюць увагу ўсё большай колькасці даследчыкаў. Комплекснаму, усебаковому вывучэнню і апісанню ўстойлівых моўных адзінак праз адлюстраванне ў іх традыцыйнай народнай культуры, а таксама аналізу таго, як міфалагічныя веды праяўляюць сябе ў сучасным значэнні фразеалагізмаў прысвечаны навуковыя даследаванні і манаграфіі шэрага вучоных: В.М. Макіенкі, Л.А. Івашкі, А.І. Фёдарова, І.А. Падзюкова, М.І. Талстога, С.М. Талстой, А.В. Гуры, А.Л. Тапаркова, Т.А. Агапкінай, А.В. Буробіна, Л.Н. Вінаградавай, А.А. Дзмітрыевай, В.Н. Топарава, Т.З. Чарданцавай, Н.Т. Ходзінай, А.А. Іўчанкі, В.Д. Ужчанкі, І. Трэдэра, М. Малохі, беларускіх даследчыкаў А.С. Аксамітава, У.І. Коваля, Ф.М. Янкоўскага, І.Я. Лепешава, М.А. Даніловіча, В.А. Маславай, Т.В. Валодзінай, А.І. Халяўкі, Л.В. Чарнышовай і інш.

Такім чынам, відавочным з’яўляецца рост цікавасці да фразеалагічнага матэрыялу, у якім лінгвакультурная супольнасць ідэнтыфікуе сваю нацыянальную самасвядомасць. Адначасова адбываецца і ўмацаванне пазіцый сучаснай этналінгвістыкі, развіццё этнафразеалогіі як прыярытэтнага лінгвістычнага кірунку. З гэтых пазіцый актуальнасць набывае і вывучэнне беларускіх фразеалагізмаў з кампанентам-арнітонімам. Неабходнасць

дадзенага даследавання вызначаецца таксама адсутнасцю прац у плане этналінгвістычнага тлумачэння ўстойлівых моўных адзінак абранай тэматычнай групы.

Сувязь работы з буйнымі навуковымі праграмамі, тэмамі. Дысертцыйнае даследаванне выканана ў межах навукова-даследчых тэм кафедры сучаснай беларускай мовы Белдзяржуніверсітэта “Беларуская літаратурная мова і яе нормы: сінхронны і дыяхронны аспекты” (16.21.01 № 19962113; 1996 – 2000 гг.), “Тэарэтычная граматыка беларускай мовы (у дыдактычных мэтах)” (4.19.8; 2000 – 2005 гг.).

Мэта і задачы даследавання. Асноўная мэта дысертцыйнай работы – даследаваць беларускія ФА з кампанентам-арнітонімам у аспекце этналінгвістыкі, прасачыць іх узаемасувязь з традыцыйнай народнай духоўнай культурай беларусаў. Рэалізацыя пастаўленай мэты дасягаецца шляхам вырашэння наступных задач:

- апісаць стан, праблемы і перспектывы беларускай этналінгвістыкі ў кантэксце славяназнаўства;
- акрэсліць першачарговыя задачы і метадалагічныя праблемы даследавання фразеалагічнага фонду ў кантэксце культуры;
- сабраць і раскласіфікаваць беларускі фразеалагічны матэрыял па асобных семантычных групам (фразеалагічных гнёздах) адпаведна наяўнасці ў ім кампанентаў – назваў асобных птушак і вытворных ад іх слоў;
- вылучыць асноўныя семантычныя стрыжні* ў межах кожнай атрыманай групы фразеалагізмаў; прасачыць іх прадуктыўнасць;
- ахарактарызаваць семантычнае і граматычнае акружэнне арнітонімаў у беларускіх ФА;
- выявіць арнітаморфны код у беларускай фразеалогіі і прасачыць яго сувязь з абрадамі, міфамі, вераваннямі, звычаямі і традыцыйнымі народнымі ўяўленнямі пра з’явы навакольнага свету;
- выявіць і апісаць асаблівасці функцыянавання лексем-арнітонімаў у складзе беларускіх ФА;
- шляхам этналінгвістычнага аналізу акрэсліць нацыянальна-культурны змест канцэпта “птушка” ў беларускай фразеалогіі;
- выявіць сістэму нацыянальна-культурных канатацый лексем-арнітонімаў у складзе беларускай фразеалогіі.

Аб’ект і прадмет даследавання. Аб’ектам даследавання з’яўляецца беларуская фразеалогія.

Пры аналізе ўстойлівых моўных адзінак беларускай мовы мы зыходзім з шырокага разумення аб’ёму фразеалогіі, якое на сённяшні дзень з’яўляецца

* Пад *стрыжнёвым кампанентам*, або *стрыжнем*, у нашай рабоце разумеецца назва канктрэтнай птушкі і вытворныя ад яе лексемы, якія і аб’ядноўваюць фразеалагізмы ў адну семантычную групу (фразеалагічнае гняздо). Астатнія кампаненты фразеалагізма кваліфікуюцца як яго *акружэнне*.

ўжо пераважным. Пад *фразеалагічнай адзінкай* у даным даследаванні разумеецца ўзнаўляльная, устойлівая сукупнасць лексем, якая, як правіла, надзелена цэласным значэннем і экспрэсіўнасцю. “Ніжняя мяжа” фразеалагізма – двухслоўнае ўтварэнне. Пры гэтым адзін з кампанентаў можа быць службовым словам, напрыклад, *як зязюлька*. “Верхняя мяжа” – складаны сказ. Фразеалагізмамі са структурай складанага сказа могуць быць толькі прыказкі. Аднак для большай абгрунтаванасці і паўнаты даследавання да аналізу намі падчас прыцягваюцца загадкі, прыгаворкі, народныя прыметы, гукапераймальныя тэксты, заклічкі, дзіцячыя забаўлянкі, тосты, радкі з народных песень, цытаты з Бібліі і інш. Акрамя таго, у некаторых выпадках прыводзяцца ФА іншых славянскіх моў для супастаўляльнага аналізу. У сувязі з тым, што ў дачыненні да прыказак і прымавак у навуковай літаратуры актыўна выкарыстоўваюцца тэрміны *парэміі*, *парэміялагічныя адзінкі*, іх ужыванне ў названым значэнні дапускаецца і ў нашым дысертацыйным даследаванні.

Прадметам даследавання з’яўляюцца фразеалагізмы з кампанентам-арнітонімам, г.зн. тыя ўстойлівыя моўныя адзінкі, у склад якіх уваходзяць лексемы, што маюць у сваёй семантычнай структуры кампанент значэння “назва птушкі”, і вытворныя ад іх.

Крыніцай фактычнага матэрыялу з’яўляюцца: нарматыўныя і дыялектныя слоўнікі беларускай мовы (тлумачальныя, фразеалагічныя, лінгвакраіназнаўчыя); парэміялагічныя і фальклорныя даведнікі; этналінгвістычныя, этнаграфічныя і міфалагічныя крыніцы; даследаванні па традыцыйнай народнай культуры славян, у тым ліку публікацыі ў перыёдыцы. Разам у сукупнасці 107 крыніц. Усяго ў дысертацыі прааналізавана тысяча сто восем ФА з кампанентам-арнітонімам.

Метадалогія і метады праведзенага даследавання. Пры аналізе прадмета даследавання мы зыходзім з асноўнага метадалагічнага палажэння этналінгвістыкі пра сустрэчнае, парытэтнае апісанне народнай культуры праз факты яе адлюстравання ў нацыянальнай мове і інтэрпрэтацыі саміх моўных фактаў (у дадзеным выпадку – ФА) праз “глыбінны пазамоўны культурны кампанент” (так званы “вертыкальны кантэкст”) (О.С. Ахманова, І.С. Гюбенет). Гэта палажэнне з’яўляецца ў сучаснай этналінгвістыцы найбольш канструктыўным і аб’ектыўным у плане вырашэння праблемы “мова і культура”. Такі комплексны падыход цалкам адпавядае сучаснай антрапалагічнай парадыгме даследавання мовы ў яе непарыўнай сувязі з чалавекам і культурай народа і прадугледжвае сінтэз уласна лінгвістычных метадаў з метадамі і дасягненнямі сумежных навук: этналінгвістыкі, лінгвакультуралогіі, лінгвакраіназнаўства, арэальнай і кагнітыўнай лінгвістыкі, этналогіі, міфалогіі, фалькларыстыкі і інш.

Асноўнымі метадамі даследавання і апрацоўкі фразеалагічнага матэрыялу ў дысертацыі сталі метады семантычнага, кампанентнага, кантэкстуальнага і параўнальнага аналізу, метад канцэптуальнага аналізу для ключавога

кампанента ў складзе ФА, апісальна-аналітычны метад, прыёмы статыстыкі і сістэмнай класіфікацыі.

Даследаванне вялося пераважна ў індуктыўным кірунку ад фактычнага матэрыялу да яго сістэматызацыі.

Навуковая навізна і значнасць атрыманых вынікаў. Навуковая навізна дысертацыйнага даследавання заключаецца ў тым, што ў ім упершыню ў беларускім мовазнаўстве поўна і сістэмна прэзентаваны і прааналізаваны з пазіцый этналінгвістыкі беларускі фразеалагічны матэрыял з лексічным кампанентам-арнітонімам. Аналіз устойлівых выказаў праводзіцца на шырокім этнаграфічным, міфапаэтычным, культурным і фальклорным фоне, што дае магчымасць паглядзець на даследаваныя моўныя адзінкі праз прызму народнага светабачання. Такі “вертыкальны зрэз” дапамагае дэкадзіраваць і па-новаму інтэрпрэтаваць ФА з абраным кампанентам.

Практычная значнасць атрыманых вынікаў. Асноўныя палажэнні, вынікі і сістэматызаваны фактычны матэрыял дысертацыйнага даследавання могуць быць выкарыстаны: 1) пры далейшай распрацоўцы праблем і пытанняў тэарэтычнай этналінгвістыкі, лінгвакультуралогіі, кагнітыўнай лінгвістыкі, лінгвакраіназнаўства і этналогіі; 2) пры выкладанні курсаў сучаснай беларускай мовы (раздзела “Фразеалогія”), лінгвакультуралогіі, кагнітыўнай лінгвістыкі, славянскай міфалогіі ў вышэйшых навучальных установах і падрыхтоўцы спецкурсаў і спецсемінараў для студэнтаў-філолагаў; 3) на факультатыўных занятках у сярэдніх навучальных установах рэспублікі, паколькі такі матэрыял фарміруе ў вучняў цікавасць і павагу да роднага слова і духоўнай спадчыны сваіх продкаў. Акрамя таго, праца можа разглядацца і як даведнік, у якім змешчаны даныя пра ролю, месца і семантыку птушак у архаічнай карціне свету беларусаў, у іх культурнай, фальклорнай і міфапаэтычнай традыцыях. У гэтай якасці матэрыял можа быць карысным этнолагам, фалькларыстам і этналінгвістам пры напісанні навуковых і навукова-папулярных прац; у лексікаграфічнай практыцы – пры складанні беларускага міфалагічнага слоўніка, слоўніка сімвалаў; у лінгвадыдактыцы – пры стварэнні лінгвакраіназнаўчых навучальных дапаможнікаў.

Асноўныя палажэнні дысертацыі, якія выносяцца на абарону:

1. Змест і семантыка беларускіх ФА з кампанентам-арнітонімам, абумоўленыя і матываваныя народным светаўяўленнем, маюць непасрэдную, песную сувязь са старажытнымі міфамі, вераваннямі, абрадамі, звычаямі і традыцыямі беларусаў, з іх народным і хрысціянскім календаром.

2. Лексема-арнітонім у фразеалагічным кантэксце, як правіла, раскрываецца ў сваіх архаічных сэнсах або, дакладней, аднаўляе і перадае архаічнае міфалагічнае ўспрыманне птушкі, выступае як канцэпт, значэнне якога адрозніваецца ад тлумачэння ў слоўніку агульналінгвістычнага тыпу і раскрываецца праз апеляцыю да старажытнай карціны свету.

3. Наданне назвам птушак пэўнага сімвалічнага ці метафарычнага зместу ў

ФА часта звязана з назіраннямі чалавека за шматлікімі ўласцівасцямі, рухамі, формай і афарбоўкай птушак, ладам іх жыцця і характарам паводзін як паміж сабой у прыродзе, так і ў адносінах да чалавека. Асноўным лагічным прыёмам, які выкарыстоўваецца ў такім выпадку для ўстанаўлення сувязі паміж птушкай і ідэяй, якую яна сімвалізуе, з'яўляецца аналогія. У паводзінах або знешнім выглядзе птушкі вылучаецца тая або іншая рыса, якая асацыіруецца з пэўным пачуццём, пэўнай ідэяй і вербалізуецца на падставе выбару пэўных сем і канатацый.

4. Фарміраванне беларускай арнітанімнай фразеалогіі адбываецца ў рэчышчы двух узаемных працэсаў: антрапамарфізму як пераносу чалавечых якасцей на птушак і арнітамарфізму як пераносу на чалавека некаторых уласцівасцей птушак, што пацвярджае факты зыходнай антрапацэнтрычнасці мовы і універсальнасці арнітаморфнага кода.

5. Этналінгвістычны аналіз колькасна і якасна багатага беларускага фразеалагічнага матэрыялу з кампанентам-арнітонімам не толькі дазваляе рэканструяваць старажытныя ўяўленні пра птушак, але і дае магчымасць у пэўнай ступені аднавіць свет каштоўнасцей арыенціраў, у прастору якіх жывуць старажытны беларус і якімі ён кіраваўся ў штодзённым жыцці, а значыць выявіць лінгвістычную традыцыю фрагмента фразеалагічнай сістэмы ў сувязі з народна-этычнай традыцыяй.

Асабісты ўклад суіскальніка. Дысертацыйная работа з'яўляецца навуковым даследаваннем, усе палажэнні якога распрацаваны суіскальнікам самастойна.

Апрабацыя вынікаў дысертацыі. Асноўныя палажэнні і вынікі даследавання дакладваліся і абмяркоўваліся на 10 міжнародных і 3 рэгіянальных канферэнцыях: 1) *Мова – Літаратура – Культура* (Мінск, 1998): падрыхтаваны даклад па тэме “Нацыянальна-культурныя канатацыі парэмій з лексмай зязюля”; 2) *Язык и социум* (Мінск, 1998): “Фразема зязюліны зёлкі і народнае светаўяўленне”; 3) *Национально-культурный компонент в тексте и языке* (Мінск, 1999): “Да міфалагічнага вобраза савы ва ўстойлівых моўных выразях беларусаў”; 4) *Современная филология: сегодня и завтра* (Мінск, 1999): “Этналінгвістычны аспект парэмій з лексмай курыца”; 5) *Актуальные проблемы славянской фразеологии* (Гомель, 1999): “Семантыка парэміялагічных адзінак з лексмай крумкач”; 6) *Молодые учёные в творческом поиске* (Мінск, 1999): “Лексема варона як кампанент беларускіх парэмій”; 7) *Беларуска-руско-польскае супастаўляльнае мовазнаўства, літаратуразнаўства, культуралогія* (Віцебск, 2000): “Беларускія і рускія фразеалагізмы з арнітонімам певень: супастаўляльны аспект”; 8) *Язык и социум* (Мінск, 2000): “Устойлівыя моўныя адзінкі з арнітонімам сарока ў этнакультурным аспекце”; 9) *Язык и культура. Проблемы современной этнолингвистики* (Мінск, 2000): “Этнакультурны сэнс беларускіх парэміялагічных і фразеалагічных адзінак з арнітонімамі бусел, журавель”; 10) *Славянский мир на пороге третьего тысячелетия* (Гомель,

2001): “Славей у фразеалогіі і народнай культуры славян”; 11) *Філалагічныя навукі: Маладыя вучоныя ў творчым пошуку* (Мінск, 2001): “Прыказка як феномен народнай моўнай творчасці”; 12) *Актуальныя праблемы исследования языка и речи* (Мінск, 2001): “Некаторыя асаблівасці функцыянавання арнітонімаў у складзе беларускіх устойлівых выказаў”; 13) *Славянская фразеология в ареальном, историческом и этнокультурном аспектах* (Гомель, 2001): “Метафарычнае выкарыстанне арнітонімаў у беларускай фразеалогіі”.

Дысертацыя і публікацыі па яе тэме абмяркоўваліся на пасяджэннях кафедры сучаснай беларускай мовы філалагічнага факультэта БДУ.

Апублікаванасць вынікаў. Па тэме дысертацыі апублікавана 17 работ. Сярод іх 3 артыкулы ў навуковых часопісах, 1 артыкул у зборніку навуковых прац, 12 публікацый у зборніках матэрыялаў навуковых канферэнцый, 1 – у зборніку тэзісаў. 16 работ выканана без сааўтараў. Агульная колькасць апублікаваных матэрыялаў складае 63 старонкі.

Структура і аб’ём дысертацыі. Агульны аб’ём даследавання складае 229 старонак, з іх 103 старонкі займае асноўны тэкст, які ўключае ў сябе ўводзіны, агульную характарыстыку работы, шэсць глаў і заключэнне; 19 старонак – спіс навуковай літаратуры, што выкарыстоўвалася пры напісанні работы і налічвае 264 адзінкі; 5 старонак – спіс скарачэнняў выкарыстаных слоўнікаў і крыніц, налічвае 103 адзінкі. 102 старонкі займаюць дадаткі, якія ўключаюць у сябе каментарыі да асноўнага тэксту, паказальнік прааналізаванага ў рабоце фразеалагічнага матэрыялу, раскласіфікаванага па асобных семантычных групах (фразеалагічных гнёздах) адпаведна наяўнасці ў ім кампанентаў – назваў асобных птушак і вытворных ад іх слоў, 74 табліцы і матэрыялы, у якіх наглядна адлюстраваны прадуктыўнасць асноўных семантычных стрыжняў у межах кожнай атрыманай групы фразеалагізмаў і характарыстыка іх граматычнага і семантычнага акружэнняў.

АСНОЎНЫ ЗМЕСТ РАБОТЫ

Ва ўводзінах абгрунтоўваецца выбар тэмы, яе актуальнасць, абазначаецца неабходнасць даследавання беларускіх фразеалагізмаў з кампанентам-арнітонімам з пазіцый этналінгвістыкі.

Першая глава – “Беларуская этналінгвістыка: стан, праблемы і перспектывы” – складаецца з двух раздзелаў. У першым раздзеле апісваюцца стан, праблемы, дасягненні і перспектывы беларускай этналінгвістыкі ў кантэксце славяназнаўства.

Агляд развіцця і праблематыкі беларускай этналінгвістыкі ў кантэксце славяназнаўства прыводзіць да вываду пра аўтаномнае існаванне ў межах мовазнаўства, прыярытэтнае развіццё і ўмацаванне пазіцый названай навукі. З аднаго боку, беларуская этналінгвістыка цесна звязана з арэальным і

кагнітыўным мовазнаўствам (напр., “Дыялекталагічны атлас беларускай мовы”, “Лексічны атлас беларускай мовы”, навуковыя працы С.М. Прохаравай, Ж.Ю. Кошалевай, О.А. Губінай і інш.), а з другога боку, яна актыўна даследуе мову праз прызму традыцыйнай народнай духоўнай культуры і арганічна ўбірае ў сябе вынікі даследаванняў у лінгвістыцы, этналогіі, міфалогіі, фалькларыстыцы, а таксама набыткі сумежных з ёй дысцыплін – лінгвакультуралогіі і лінгвакраізнаўства (працы У.М. Сысова, М.П. Антропава, Т.В. Валодзінай, І.М. Сухавіцкай, В.В. Казначэева, М.Я. Ісачанкавай, Ф.Д. Клімчука, Т.А. Кажурынай, У.А. Васілевіча, Т.С. Вараб’ёвай, І.В. Казакавай, К.П. Кабашнікава, Н.І. Лапіцкай, І.А. Жылінскай). Пытаннем аналізу нацыянальна-культурнай спецыфікі моўных паводзін прысвечаны даследаванні І.І. Токаравай і О.В. Даніч. Апошнія дзесяцігоддзе характарызуецца на Беларусі актыўным развіццём этнафразеалогіі, у межах якой і выканана дадзенае дысертацыйнае даследаванне.

У *другім раздзеле* главы акрэсліваюцца першачарговыя задачы і метадалагічныя праблемы даследавання беларускага фразеалагічнага фонду ў этналінгвістычным аспекце.

Вопыт паглыбленых даследаванняў у галіне фразеалогіі апошніх гадоў сведчыць пра тое, што па-за этналінгвістычным уяўленнем пра мову як духоўную рэальнасць становіцца прынцыпова недасягальнай адэкватная інтэрпрэтацыя сэнсавага зместу фразем і рэканструкцыя іх генезісу. Таму праблема даследавання і эксплікацыі культурна-нацыянальнай спецыфікі ФА, якая вырашалася традыцыйна ў межах гісторыка-генетычнага або культурна-этымалагічнага каментарыя асобных кампанентаў у складзе ФА, перайшла на якасна новы ўзровень яе разгляду, які аб’ядноўвае этналінгвістычную і кагнітыўна-інтэрпрэтатыўную парадыгмы сучаснай лінгвістыкі, што маюць адзіную метадалагічную аснову – антрапалагічную.

У працах этналінгвістычнага напрамку культурна-нацыянальная інтэрпрэтацыя моўнага знака, у прыватнасці ФА, пачынае даследавацца ў “прасторы народнай мудрасці”, з улікам сістэмы эталонаў і стэрэатыпаў культурна-нацыянальнай самасвядомасці лінгвакультурнай супольнасці і яе каштоўнасных арыенціраў, у сувязі з народнымі абрадамі, звычаямі, павер’ямі і традыцыйнымі ўяўленнямі пра з’явы навакольнага свету. ФА сталі разглядацца як “транслятары культурнай інфармацыі” [Маслова В.А. Введение в лингвокультурологию: Учебное пособие. – М.: Наследие, 1997. – С. 11], як “своеасаблівыя культурныя знакі”, як “спецыфічныя пазнавальныя канструкты”, якія “па сваёй прыродзе прызначаны не столькі для намінацыі свету, колькі для яго культурнай інтэрпрэтацыі ў знакава-сімвалічнай форме, а падчас і своеасаблівага мадэлявання, бо, як і іншыя факты культурнай творчасці, яны перадаюць не столькі асабісты, індывідуальны, колькі уніфікаваны погляд на свет” [Подюков И.А. Культурно-семиотические аспекты народной фразеологии: Дис. ... докт. филолог. наук: 10.02.01. –

Пермь, 1996. – С. 76], калектыўны духоўны вопыт пэўнага народа.

Этнафразеалагічная праблематыка знайшла асвятленне ў працах беларускіх даследчыкаў У.І. Ковалёва, А.С. Аксамітава, І.Я. Лепешава, Ф.М. Янкоўскага, М.А. Даніловіча, Т.В. Валодзінай, А.І. Халяўкі, К.М. Гюлумянца, Л.В. Чарнышовай, В.А. Маславай і інш.

У другой главе – “**Нацыянальна-культурная спецыфіка фразеалагізмаў: тэрмінасістэма даследавання**” – даецца кароткі агляд асноўных у сучаснай лінгвістыцы поглядаў на праблему нацыянальна-культурнай спецыфікі фразеалагізмаў; азначаюцца тэрміналагічныя паняцці, якія з’яўляюцца, на наш погляд, базавымі для аналізу беларускай этнафразеалогіі і датычацца непасрэдна тэмы дысэртацыйнай работы: *моўная карціна свету, нацыянальна-культурная канатацыя, міф, міфалагема, архетып, сімвал, сімволіка, фонавыя веды, канцэпт, канцэптуалізацыя, канцэптуальны аналіз, канцэптуальная карціна свету*.

У трэцяй главе – “**Канцэпт “птушка” ў беларускай фразеалогіі: вопыт этналінгвістычнага аналізу**” – шляхам этналінгвістычнага аналізу раскрываецца нацыянальна-культурны змест канцэпта “птушка” ў беларускай фразеалогіі, выяўляюцца і апісваюцца асноўныя асаблівасці функцыянавання лексем-арнітонамаў у складзе беларускіх ФА.

Аналіз нацыянальна-культурнага зместу канцэпта “птушка” ў беларускай фразеалогіі прыводзіць нас да высновы пра разнастайнасць, шматзначнасць, полісемічнасць і поліфункцыянальнасць беларускай арнітаморфнай сімволікі, што склалася ў пэўныя культурныя стэрэатыпы. Сусветнай універсальнай з’яўляецца размяшчэнне птушкі на вяршыні Сусветнага дрэва. Сувязь вяршыні Сусветнага дрэва з выраем – месцам знаходжання душаў памерлых – і абумовіла, верагодна, універсальную міфалагему “птушкі-душы”, птушкі – умяшчальніцы душ памерлых і яшчэ не народжаных. Беларуская прыказка *Птушкі маюць сваю дарогу, па каторай лятуць з года ў год* сінтэзуе ў сабе названыя ўяўленні, а таксама паданне аб тым, што пасля саграшэння чалавека Бог выгнаў яго з раю, а рай аддаў птушкам, каб ён дарэмна не пуставаў: “От з тых часоў і пачалі птушкі са ўсяе зямлі ляцець на зіму ў вырай. Па гэтай дарозе кожны год адусюль ляцяць усялякія птушкі...” [Легенды і паданні / Склад. М.Я. Грынблат; А.У. Гурскі; Рэд. тома А.С.Фядосік. – Мінск: Навука і тэхніка, 1983. – С. 209 – 210]. У пэўных беларускіх парэміях знаходзім супрацьпастаўленне канцэптаў душы і птушкі: *Душа не птушка, мякінаю не адбудзеш; Птушка – не душка, а накарміць трэба*.

У плане згаданых уяўленняў пра птушку заканамерным стала суадносіць яе вобраз з боскасцю, вечнасцю і бессмяротнасцю: *з птушкамі не паляцець* – г.зн. не змагчы жыць вечна. У Евангеллі ад Мацвея прадстаўлены вобраз “птушак нябесных”, што знаходзяцца пад апекай Бога, які іх жывіць: “*Гляньце на птушак нябесных: яны ні сеюць, ні жнуць, ні збіраюць у жытніцы і Айцец наш Нябесны жывіць іх...*” (Мацв., 6,26). Адсюль беларускія выразы: *Жыве*

як птушка: не сее, не жне, але галодны не бывае; жыюць, як птушкі.

Вобраз птушкі выкарыстоўваецца для перадачы, рэпрэзентацыі чагосьці духоўнага, “нефізіялагічнага”, ідэальнага, для характарыстыкі з’яў, якія патрабуюць светапоглядных ацэнак. Напрыклад, у такім універсальным пласце карціны свету, як *‘адносіны да ўласнага дома, сваёй радзімы’* праз вобраз птушкі перадаецца думка пра каштоўнасць, шанаванне і ўсхваленне сваёй радзімы, а таксама свайго дома, яго дагледжанасць, чысціню, дабрабыт: *У роднай староначцы птушачкі няюць, а ў чужой староначцы часта слёзы льюць; Благая птушка, што свайго гнязда не пільнуецца; Для ўсякай птушачкі сваё гняздо мілае.* Увасабленнем казачнага багацця і дастатку ва ўсім стаў вобраз птушынага малака: *Толькі (аднаго) птушынага малака няма (не хапае, бракуе) – ‘ўсяго ўдосталь, уволю’; Захацелася птушынага малака.* Птушка – устойлівы сімвал свабоды, волі, вызвалення: *Воля птушцы даражэй за залатую клетку; вольны(ая) птах (птушка); вольны як птушка.*

Як паказвае прааналізаваны моўны матэрыял, шырокае адлюстраванне ў ФА атрымаў факт праецыравання свету птушак на свет людзей і свету людзей на свет птушак і ўзаемную “арыентацыю” гэтых дзвюх “крыніц жыццядзейнасці”: птушка (яе анатомія, фізіялогія, “дынаміка”) апісваецца па мадэлі чалавека, а чалавек, яго праяўленні, дзейнасць, знешнія і ўнутраныя, сацыяльныя, узроставыя і полавыя характарыстыкі канкрэтызуюцца і ацэньваюцца праз вобразы птушак, спасцігаюцца ў “тэрмінах птушынага свету”. Напрыклад: *нос як у качкі; худы як вясновы грак; хадзіць (ляцець) арлом; салаўі ў жываце спяваюць – ‘хоцацца есці’; пець дразда – ‘плакаць’; стрэляная птушка, стары верабей – ‘вопытны, спрактыкаваны чалавек, якога цяжка падмануць або абхітрыць’; Баба не курыца, а дзед не пяхух; Певень за тое і пях, што жонак многа, а цешчы няма; У вераб’я свая сям’я; І вераб’я каханне робіць смелым.*

Базавай, вызначальнай апазіцыяй, на якой грунтуецца класіфікацыя птушак у нашым даследаванні, з’яўляецца апазіцыя *‘чысты (святы, боскі, добры) – нячысты (д’ябальскі, злы)’*, якая выразна прасочваецца ў птушак і супадае ў асноўным з апазіцыяй *‘бяшкідны – драпежны’*. Прынятая класіфікацыя абумовіла структуру практычнай часткі дысэртацыі, прысвечаную этналінгвістычнаму аналізу ФА з кампанентамі – назвамі канкрэтных птушак.

Так, у чацвёртай главе – **“Этналінгвістычны аспект фразеалагізмаў з кампанентамі – назвамі “нячыстых” птушак”** даследуюцца ў рэчышчы этналінгвістыкі беларускія ФА з арнітонімамі *варона, крумкач, сарока, верабей, сава, зязюля*. У асобных раздзелах главы прыводзяцца слоўнікавыя значэнні (прамыя і пераносныя) названых лексем-арнітонімаў у беларускай мове, разглядаецца іх этымалагічны аспект, прыводзіцца арэальная характарыстыка. На падставе комплекснага аналізу ФА з назвамі *варона, крумкач, сарока, верабей, сава, зязюля*, а таксама суадносных з імі народных павер’яў, абрадавых рэалій, міфапаэтычных і фальклорных матываў намі выяўляецца нацыянальна-культурная семантыка абазначаных фразеалагізмаў.

Сістэма нацыянальна-культурных канатацый арнітонімаў у іх складзе залежыць ад архетыпічных і міфалагічных ўяўленняў пра птушак.

У раздзеле 4.1 прадстаўлены моўны і культурны матэрыял, звязаны з арнітонімамі *варона*, *крумкач*. У аснову старажытных уяўленняў пра *варону* і *крумкача* пакладзены пэўныя міфалагемы, якія і фарміруюць семантыку фразеалагізмаў з названымі арнітонімамі, а таксама абумоўліваюць іх нацыянальна-культурныя канатацыі. Крумкач і варона – нячыстыя, д’ябальскія, праклятыя, злавесныя птушкі, звязаныя з душамі памерлых і з замагільным светам: *Паможжа вароне мыла, як памерламу кадзіла; Як чорнаму варону не паможжа мыла, так даўленіку кадзіла; Колькі варону не мый, белай не будзе; Абы падла, вароны назлятаюцца; Вароны крукаюць, падла чуюць; Куды вароне не ляцець, а падаць кляваць; За варону замуж аддаць* (каго-н.) – ‘выкінуць за плот (здохлую ці блізкую да смерці свойскую жывёлу ці птушку)’; *За варону замуж збіраецца* (ужыв. пры дзейніку, абазначае свойскіх птушак, жывёл) – ‘зусім хілы, блізкі да смерці’. Беларуская прымаўка *Туды і маіх касцей воран не занясе* з семантыкай ‘вельмі далёка’ мае яшчэ адно імпліцытнае значэнне ‘на тым свеце’. Крумкач і варона – вестуны змены надвор’я, няшчасцяў, вайны і смерці: *як варона на дождж; На чорта адкладваюць, калі ўжо вароны каркаюць*. Варона – увасабленне палахлівасці, баязлівасці і празмернай асцярожнасці: *Напалоханая варона і вераб’я (куста) баіцца; пужаная варона* – ‘залішне асцярожны чалавек, які праз перажытыя выпрабаванні баіцца нават таго, што не пагражае яму небяспекай’; *Мужык як варона, ды ўсё жонцы абарона*. Варона і крумкач – крыважэрныя драпежнікі: *Які б гэта быў крук, каб выпусціў з рук; Сорам не воран, вочы не выдзяўбе*. Варона – увасабленне прастакаватасці, няўважлівасці, нерастаропнасці, нехлямяжасці: *(як) мокрая варона* – ‘збянтэжаны, разгублены чалавек’; *варона загуменная* – ‘нерастаропны, нехлямяжы чалавек, разявака’; *лавіць варон* – ‘1. Рассеяна глядзець на што-н. з пустой цікавасцю. 2. Быць няспрытным, непаваротлівым, прапускаць зручны момант’; *страляць варон, лічыць варон* – ‘1. Праяўляць няўважлівасць, рассеяннасць. 2. Упустую траціць час, гультаваць. 3. Марудзячы, прапускаць зручны момант’; *вороняка зловіты* – ‘не ўбачыць па няўважлівасці’; *прыкідвацца варонай; дурны (глуп) як варона; Глядзіць, як варона, а хітры, як чорт; Хітрая як ліса, а дурная як варона*.

У раздзеле 4.2 разглядаецца арнітонім *сарока* як кампанент беларускіх ФА. Змест і семантыка ўстойлівых выразаў з лексмай *сарока* таксама абумоўлены і матываваны народным светабачаннем. Многія з іх грунтуюцца на міфалагічных і архетыпічных уяўленнях пра сароку як дэманічную, пакараную Богам, злавесную істоту, якая надзелена прарочымі здольнасцямі (яе стракатанне абяцае прыбыццё гасцей, папярэджвае пра нейкае здарэнне ці нават смерць): *Сарока ішчакечыць – (то) гасцей кажыць; Недарам сарока ішчабятала, гасцей казала; Сарока на хвасце прынесла* – ‘пра навіну, звесткі, атрыманыя невядома адкуль’. Крыніцай названых уяўленняў пра сароку варта

лічыць яе прыродную “гаварлінасць”, “балбатлівасць”, якая разам з тым стала падставай для ўзнікнення пераноснага значэння лексемы *сарока* для наймення балбатлівага, шумнага чалавека, а таксама семантычным цэнтрам шэрага ФА: *трашчаць сарокаю* – ‘хутка гаварыць і перабіваць другіх’; *стракоча як сарока*; *жанкі як сарокі*; *Сарока калу, а кол усяму сялу*. У аснову комплексу фразем з кампанентам *сарока* пакладзена актуалізацыя вызначальных, характэрных рысаў і асаблівасцей паводзін гэтай птушкі (доўгі хвост, чорна-белая афарбоўка, кемлівасць, звычка красці рэчы, якія прыцягваюць яе ўвагу і інш.), якія таксама тлумачацца ў рэчышчы народных уяўленняў пра сароку: *сарока хвостом замяце* – ‘вельмі мала’; *на хвост сарокі начані*; *Сарока ляцела, а сучка (сабака) на хвасце сядзела* – ‘пра няскладнасці ў мове чалавека’; *белабокі як сарока*; *Тады баба перастане, як (калі) (уся) сарока белай стане*; *Не мыйся чыста, а то сарокі знясуць*.

У раздзеле 4.3 прадметам этналінгвістычнага аналізу сталі беларускія ФА з арнітонімам *верабей*. Семантычным фонам для ўзнікнення і інтэрпрэтацыі пераважнай большасці беларускіх ФА з кампанентам *верабей* стала сема ‘малы, дробны’, якая непасрэдна звязана з памерамі гэтай птушкі: *з вераб’ёву душу*, *з вераб’ёў нос*, *на вераб’іны скок*; *вераб’ю раз дзеўбануць*; *вераб’ю па костачкі*, *вераб’ю па калена* – ‘1. Вельмі мелка, неглыбока (у рэчцы, ручаі і пад.); 2. Вельмі мала (вады ў рэчцы)’. Акрамя таго, нацыянальна-культурныя канатацыі ФА з названым кампанентам звязаны з успрыманням вераб’я ў якасці ўвасаблення малой вартасці, нязначнасці і легкадумнасці: *страляць (біць) з гарматы па вераб’ях* – ‘траціць шмат сіл, сродкаў на дробязі’; *у яго вераб’і ў шапцы* – ‘легкадумны, неразумны чалавек’; *У яго галаве вераб’і начавалі* – ‘аб пустой, дурной галаве’; *вераб’ям дулі паказваць* – ‘гультаяваць, займацца пустымі справамі’; *Лети верабей у руцэ, чым журавель у небе*; зладзейства і хітрасці – *Верабей не сее, не жне, а зярняткі клые*; *Верабей проса выбраў, а сініца ў бяду папала*; вопытнасці і спрактыкаванасці: *стары верабей*, *стрэляны верабей* – ‘вельмі вопытны, спрактыкаваны чалавек, якога цяжка падмануць або абхітрыць’; нестабільнасці і беднасці: *вераб’іны харч* – ‘выпадковыя сродкі існавання, здабытыя дзе прыйдзеца і як папала’; *жыць як верабей у веніку* – ‘жыць бедна, у нястачы і пастаянным страху, не мець трывалага грамадскага ці службовага становішча’; *папаўся як верабей у шапку* – ‘апынуўся ў цяжкім становішчы’; нячыстай сілы і стыхіі: *вераб’іная ноч* – ‘летняя ноч з няспыннай навальніцай і бліскавіцай’; *Няма вады – вераб’і калодзеж абярнулі*; *Вераб’і студню абярнулі*.

У раздзеле 4.4 раскрываецца нацыянальна-культурная семантыка беларускіх ФА з арнітонімам *сава*. Адзначаецца, што ў аснове беларускіх ФА з кампанентам *сава* знаходзяцца архетыпічныя ўяўленні людзей, зыходным з якіх з’яўляецца тое, што сава – таямнічая, дэманічная істота, звязаная з нячыстай сілай, птушка іншасвету – *Дзе сава і суч, там носу не тыч*; *Сава не родзіць сокала, а такога чорта як сама*. Яе вобраз несумяшчальны з вобразамі “боскіх” птушак – арлом, сокалам, голубам, салаўём, ластаўкай,

жаўранкам, бо яны супрацьстаяць як д’яблага – святому, смерць – жыццю, цемра – святлу: *Не пара сава да сокала; Свіння не родзіць бабра, а сава не выведзе арла; Лепш палюбіць старога арла, чым маладую саву; Змяняў галубку на саву; І сава думае, што спявае лепш за салаўя; Саву на жаўранка не пераробіш; Старому з маладою жыць, што саве з ластаўкаю гняздо віць.* Разам з тым сава – клапатлівая маці, якая вельмі любіць сваіх дзяцей (*І сава хваліць сваё дзіця; Савіныя дзеці самыя харазэйшыя*), а таксама сімвал адзіноцтва, нешчаслівай жаночай долі, жыццёвых цяжкасцей і самотнасці: *Жыццё ўдавінае – савінае; Сава – удавіна галава; Саве ды ўдаве адна доля; Удавінае дзела, як савінае.* Вобраз савы як сімвал мудрасці грунтуецца для беларусаў на кніжнай традыцыі і адукаванасці.

У **раздзеле 4.5** раскрываецца этнакультурны змест беларускіх ФА з кампанентам *язюля*. Да асноўных характарыстык і канатацый, якія набывае арнітонім *язюля* ў складзе беларускай фразеалогіі, можна аднесці наступныя. *Язіуля* – прарочая птушка, варажбітка, якая вызначае даўжыню чалавечага жыцця і тэрмін шлюбных саюзаў, паведамляе пра надыход лета, будучы ўраджаі і пад.: *Язіуля кукавала – лецечка казалі; Калі язіуля закукуе на голае дзерава, то будзе голад; Кукавала язіулька на голы лес: не возьмець дзеўкі ані бес; Як язіуля скажа “ку-ку”, тады сей на руку.* *Язіуля* – “пустая” маці, якая не мае гнязда і не гадуе сваіх дзяцей: *жыве, як язіулька* – пра бестурботную маці, якая пакідае, не гадуе сваіх дзяцей; *Аб тым язіуля кукае, што свайго гнязда не мае.* *Язіуля* – абяздоленая, адзінокая жанчына, пакутніца, удава: *адна, як язіулька; Ніхто не чуе, як ўдава кукуе.* *Язіуля* – жонка: *начная язіуля – жонка* (разм.); *Жонка – то ночная язіуля і дзенешню перакукуе.* Шэраг ФА грунтуецца на разнастайных народных уяўленнях пра пачатак і заканчэнне спеву-кукавання *язюлі*: *На Вялікдзень язіуля першы раз кукуе; Кукушка кукуе ад Вялікадня да Пятра, а пасля Пятра – ні дня.* Ва ўсіх славян, у тым ліку і на Беларусі, сустракаецца павер’е аб тым, што *язюля*, скончыўшы да восені сваё кукаванне, ператвараецца ў коршака ці ў ястраба: *На тое і язіуля, каб кукавала і куранят крала.*

Варта адзначыць, што ад арнітоніма *язюля* ўтвараюцца шматлікія назвы раслін: *язюлін светнік* (або *язюлін цвет*), *язюлін лён* (або *язюльчын мох*), *язюлін ключык*, *язюліны панчошкі*, *язюліны ручнікі*, *язюльчыны слёзы*, *язюлька*, *язюлькі*, *куколь*, *язюльчынкі*, *язюліна цацка*, *язюліна зелле*, *кукаўка*, *кукулка*, *кукулька*, *кукушка*. Для наймення ўсёй групы гэтых раслін у народзе бытуе выраз *язюліны зёлкі*, які стаў ужо ўстойлівай моўнай формай.

Пятая глава – “Нацыянальна-культурная семантыка фразеалагізмаў з кампанентамі – назвамі “чыстых” птушак” – прысвечана этналінгвістычнаму аналізу ФА з арнітонімамі *бусел*, *журавель*, *салавей*.

У **раздзеле 5.1** аналізуецца моўны і культурны матэрыял, звязаны з вобразамі *буса* і *жураўля*. Пераважная большасць ФА з названымі кампанентамі мае непасрэдную, цесную сувязь са старажытнымі міфамі,

вераваннямі, звычаямі, традыцыямі беларусаў, з іх народным і хрысціянскім календаром і сведчыць пра суаднесенасць вобраза бусла ў архаічнай народнай свядомасці з продкамі, замагільным светам, боскім пачаткам, з уяўленнямі пра шчасце, здароўе, багацце, урадлівасць і дзетанараджэнне, напрыклад: *Дзе бусел вядзецца, там шчаслівае месца; Дзе бусел гняздзіцца, там дабро вядзецца; Пайшоў Баўтрамей да буслоў на дзяцей; Святы Баўтрамей высылае буслоў на (на) дзяцей*. Шэраг устойлівых адзінак з кампанентамі *бусел*, *журавель* адлюстроўвае прыметы і з’явы, звязаныя з прылётам-адлётам гэтых птушак: *Бусел прыляцеў, вясна будзе; Жаваранак прылятае на праталіну, шпак – на прагаліну, жораў – з цяплом, а ластаўка з лістом; На Аўдокі возьмецца бусел у бокі; Жураўлі паляцелі і палудзень забралі з сабою*. Праз адметныя і універсальныя рысы бусла (радзей – жураўля) наглядна і эмацыянальна-ацэначна перадаецца аблічча чалавека, асаблівасці яго характару і паводзін: *дзыгае як бусел; ходзіць як бусел ля вады; нос як у бусла дзюба; дзыбаты як журавель; запускаць жураўля – ‘зазіраць, заглядаць, падглядаць’*.

У **раздзеле 5.2** аналізуюцца ФА з кампанентам *салавей*. Беларускі фразеалагічны фонд з арнітонімам *салавей* параўнальна небагаты. Асновай для ўзнікнення большасці выразаў з гэтай лексмай, а таксама іх метафарычнага “прачытання” стала адметная, вызначальная рыса названай птушкі – яе прыгожы спеў: *пець (залівацца) салаўём* – ‘гаварыць красамоўна, гарача, з захапленнем’; *засвістаў як салавей; патрэбен, як салаўю свісток; Хоць салавей маленькі, але яго песні ўдаленькі*. Адзінкавыя выразы адлюстроўваюць назіранні над жыццём і асаблівасцямі паводзін салаўя: *Ластаўка дзень пачынае, а салавей канчае*. Праз вобраз салаўя перадаецца ідэя свабодалюбства: *Салавей у клетцы (у няволі) не спявае*.

Шостая глава даследавання – “Фразеалагізмы з кампанентамі – назвамі свойскіх птушак у кантэксце народнай культуры” прысвечана этналінгвістычнай інтэрпрэтацыі беларускіх ФА з арнітонімамі *курыца*, *певень*.

Прааналізаваны ў **раздзеле 6.1** матэрыял, звязаны з назвай *курыца*, сведчыць пра тое, што змест і семантыка беларускіх ФА з гэтым кампанентам абумоўлены добра вядомай у сферы народнай духоўнай культуры амбівалентнасцю ўяўленняў пра гэту хатнюю птушку. Так, у адных фраземах актуалізуецца жыватворная, “жаночая”, шлюбна-эратычная сімволіка курыцы, і яе вобраз асацыіруецца з вобразам маладой дзяўчыны, жанчыны, напрыклад: *Чужую курачку шчыпаюць, а сваю за крылцы трымаюць; І хітрая курыца трапляе ў крапіву*. У беларускіх загадках курыца называецца *нявестай, старушкай, паннай, прыніцсай, Маруськай, павай, пані, царыцай, маці*. У іншых ФА і прыметах курыца выступае як небяспечная, злавесная птушка і нават прамы носьбіт нячыстай сілы: *Курыца спявае, бяды чакае; І курыца запяе, калі за жывое забярэ* (меркавалі, што спеў курыцы па-петушынаму прадказвае або нават наклікае бяду ці нябожчыка той сям’і, чыя курыца); *Калі*

курыца якая спявае (абы не чорна), то бяду неяку (смерць) варажыць; Калі курыца кудахча вечарам, то пэўне, няшчасце якоесь будзе. Такія адзінкі маюць выразную негатыўную маркіраванасць, як і амаль усе ўстойлівыя выразы, што абыгрываюць знешні выгляд курыцы і асабліваці яе існавання, напрыклад: *Каму што, а курыцы проса; Куру не накорміш, дзеўку не адзенеш; пісаць як курыца лапай <грабе>* – вельмі неразборліва і неахайна; *так веле* (г.зн. многа) *мае розуму, як курыца; Каб даў бог курыцы розум, то і яна арлом была б; Думаюць індыкі і куры ды такія, як і ты, дуры; як мокрая курыца.*

У раздзеле 6.2 аналізуюцца беларускія ФА з кампанентам *певень* у сувязі з народнымі абрадамі, звычаямі, павер’ямі і традыцыйнымі ўяўленнямі пра з’явы навакольнага свету. У аснову ФА з лексемай *певень* пакладзены наступныя ўяўленні. Певень – сонечны кругазварот, калі адлічваецца час, “*гарласты вястун раніцы*”: з *пеўнямі*, з *першымі пеўнямі*, да *трэціх пеўняў*; *Другі певень думае, што калі ён не пракукарэкае, то і сонца не ўзыдзе.* Певень – сімвал агню (пажару з полымем): *чырвоны певень* – пажар; *пусціць (чырвонага) пеўня* – падпаліць (чыю-н. хату, маёнтак і пад.). Певень – дэманічная істота (існавала павер’е, што на сёмым або на дзевятым годзе жыцця певень можа знесці яйка, з якога вылупіцца нашчадак д’яблаваты – змей-гад, які стане затым адшукваць скарбы ці нешта падобнае): *і петухі нясуцца* (у каго-н.) – г.зн. каму-небудзь вельмі шанцуе; *У каго дабро вядзецца, у таго і певень нясецца.* Певень – увасабленне ваяўнічасці і задзірыстасці: *як певень, наравісты; б’юцца, як пеўні; задзірысты як певень; У забіякі пеўня заўсёды грэбень у крыві; Каму што, а пеўню бойка.* Певень – гаспадар курынай сям’і, сімвал плоднасці: *Сплю, як той певень на курасадні: адно вока заплюшчана, а другім гляджу, а таксама перыфразы курыны гаспадар, курыны ўладыка, курыны жаніх.*

ЗАКЛЮЧЭННЕ

1. Слова-арнітонімы, якія абазначаюць прадстаўнікоў арнітафауны, актыўна выкарыстоўваюцца ў беларускай фразеалогіі. Так, згодна з данымі сабранай аўтарам дысертацыйнага даследавання картатэкі беларускіх устойлівых моўных адзінак з кампанентамі – назвамі птушак, колькасць лексікаграфічна замацаваных ФА з лексемай *птушка* і вытворнымі ад яе словамі складае 103 адзінкі, *курыца* – 163, *варона* і *крумкач* – 143, *певень* – 92, *верабей* – 90, *сава* – 60, *зязюля* – 54, *сарока* – 47, *салавей* – 42, *бусел* – 29, *гусь* – 28, *жораў / журавель* – 19, *качка* – 19, *індык* – 18, *сокал* – 18, *цецярук* – 15, *голуб* – 14, *ластаўка* – 12, *дзяцел* – 12 і г.д. Прычыны высокай фразеалагічнай прадуктыўнасці названых лексем варта шукаць у іх выразнай вобразнасці і экспрэсіўнасці семантыкі. Прычым найбольшай актыўнасцю вылучаюцца тыя з іх, якія прызначаны для эксплікацыі анамальных рысаў і з’яў жыцця, адмоўных канатацый [1; 2; 3; 5; 6; 7; 8; 9; 11; 12; 15; 16; 17].

2. У большасці выпадкаў метафарычнае і сімвалічнае выкарыстанне

арнітонімаў у фраземах аднаўляе архаічнае міфалагічнае ўспрыманне птушак, таму больш значным становіцца не літаральны, а этнакультурны змест арнітонімаў. У такім выпадку арнітонім часта выступае як канцэпт, значэнне якога адрозніваецца ад тлумачэння ў слоўніках агульналінгвістычнага тыпу і вызначаецца праз апеляцыю да старажытнай мадэлі свету. Дакладней, паралельна са слоўнікавым значэннем арнітонімаў, у ФА выражаецца і наіўна-моўнае ўяўленне пра птушак. Такім чынам, у моўных адзінках, якія набываюць вартасць канцэптаў, як бы апрадмечаны светапогляд, увасоблена агульная духоўная карціна свету [16].

3. Выяўленне нацыянальна-культурнага зместу канцэпта “птушка” ў беларускай фразеалогіі і сістэматызацыя нацыянальна-культурных канатацый канкрэтных арнітонімаў наглядна дэманструе, як цесна пераплятаецца і арганічна ўзаемадапаўняе адно аднаго розныя па сваім характары матэрыялы: даныя мовы, павер’і, паданні, абрадавыя рэаліі, міфапаэтычныя і фальклорныя матывы. Комплексны аналіз гэтага матэрыялу прыводзіць нас да высновы пра разнастайнасць, шматзначнасць і поліфункцыянальнасць беларускай арнітаморфнай сімволікі, што склалася ў пэўныя культурныя стэрэатыпы. Прычым пераважная большасць “птушыных” сімвалаў полісемічная. У розных сферах чалавечай свядомасці сімвал набывае своеасаблівае напавненне, звязанае з пэўным міфам, легендай, павер’ем. Гэтыя сімвалічныя значэнні падчас могуць быць цалкам супрацьлеглыя, амбівалентныя. Шматзначнасць сімвала адпавядае множнасці аналогій, якія ўтвараюцца на розных узроўнях рэчаіснасці [1; 3; 8; 16].

4. Наданне птушкам пэўнага сімвалічнага ці метафарычнага зместу ў ФА часта звязана з назіраннямі чалавека за шматлікімі ўласцівасцямі, рухамі, формай і афарбоўкай птушак, ладам іх жыцця і характарам паводзін як паміж сабой у прыродзе, так і ў адносінах да чалавека. Асноўным лагічным прыёмам, які выкарыстоўваецца ў такім выпадку для ўстанаўлення сувязі паміж птушкай і ідэяй, якую яна сімвалізуе, з’яўляецца аналогія. У “характары” або знешнім выглядзе птушкі вылучаецца тая або іншая рыса, якая асацыіруецца з пэўным пачуццём, пэўнай ідэяй і вербалізуецца на падставе выбару пэўных сем і канатацый. Так, напрыклад, арнітаметафара *сарока* абазначае ў беларускіх ФА балбатлівага, шумнага чалавека, таму што лагічна прыпісваць гэты недахоп птушцы, якую характарызуе прыродная “гаварлівасць”, “балбатлівасць”. *Крумкач і варона* праз свой чорны колер, драпежнасць, своеасаблівы рэзкі крык, прывычку есці падла, схільнасць да зладзейства і кемлівасць атрымліваюць сімвалічнае значэнне нячыстых, д’ябальскіх, праклятых, злавесных птушак, звязаных з душамі памерлых, замагільным светам і смерцю і г.д. Прычым вельмі часта тыя або іншыя біялагічныя ўласцівасці канкрэтнай птушкі адлюстроўваюцца ў фразеалогіі і ацэньваюцца толькі ў той меры, у якой яны з’яўляюцца эмацыянальна блізкімі чалавеку. Перавага эмацыянальнага, ацэначнага над намінацыйным у арнітонімах прыводзіць часта да іх сінанімізацыі і ўзаемазамяняльнасці ў

фразеалагічным кантэксте [3; 6; 9; 10; 13; 16].

5. Да асноўных характарыстык і канатацый, якія складаюць змест канцэпта “*птушка*” ў беларускай фразеалогіі і народнай культуры, можна аднесці наступныя. Птушка выступае ў беларусаў як міфапаэтычны класіфікатар і сімвал божай існасці, верху, неба, прыродных стыхій і з’яў (сонца, грому, ветру, хмары, маланкі, агню), свабоды, волі, вызвалення, жыцця, урадлівасці, шчасця і багацця, прадказання, сувязі паміж касмічнымі зонамі, душы, духу жыцця, вечнасці і бессмяротнасці; хваробаў і дэманічных сіл; яна з’яўляецца крыніцай звышнатуральнага зроку і слыху; птушка ў клетцы сімвалізуе падман або няволю.

Відавочна, што вобраз птушкі лёгка і ўдала выкарыстоўваецца для перадачы, рэпрэзентацыі духоўнага, “нефізіялагічнага”, ідэальнага, для характарыстыкі з’яў, якія патрабуюць светапоглядных ацэнак. Такую тэндэнцыю варта лічыць цалкам заканамернай, паколькі ў ёй праяўляецца спецыфіка чалавечага мыслення спасцігаць нябачны свет абстрактнай, неадчувальнай ўласцівасці і якасці праз прызму адчувальных, канкрэтных прадметаў і з’яў [3; 16].

6. Шырокае адлюстраванне ў беларускіх ФА атрымаў факт праецыравання свету птушак на свет людзей і свету людзей на свет птушак і ўзаемную “арыентацыю” гэтых дзвюх “крыніц жыццядзейнасці”: птушка (яе анатомія, фізіялогія, “дынаміка”) апісваецца па мадэлі чалавека, а чалавек, яго праяўленні, дзейнасць, знешнія і ўнутраныя, сацыяльныя, узроставыя і полавыя характарыстыкі канкрэтызуюцца і ацэньваюцца праз вобразы птушак, спасцігаюцца ў “тэрмінах птушынага свету”. Такім чынам, фарміраванне беларускай арнітанімнай фразеалогіі адбываецца ў рэчышчы двух узаемных працэсаў: антрапамарфізму як пераносу чалавечых якасцей на птушак і арнітамарфізму як пераносу на чалавека некаторых уласцівасцей птушак, што пацвярджае факты зыходнай антрапацэнтрычнасці мовы і універсальнасці арнітаморфнага кода [4; 12; 16].

7. Этналінгвістычны аналіз беларускага фразеалагічнага матэрыялу з кампанентам-арнітонімам не толькі дазваляе рэканструяваць старажытныя ўяўленні пра птушак, але і дае магчымасць у пэўнай ступені аднавіць свет каштоўнасцей арыенціраў, у прасторы якіх жыў старажытны беларус і якімі ён кіраваўся ў штодзённым жыцці, а значыць выявіць лінгвістычную традыцыю фрагмента фразеалагічнай сістэмы ў сувязі з народна-этычнай традыцыяй. Так, у арнітанімнай фразеалогіі знаходзяць адлюстраванне і ацэначную характарыстыку (згодна са складзенымі стагоддзямі грамадскімі нормамі) такія універсальныя пласты карціны свету, як “узаемаадносіны мужчыны – жанчыны”, “узаемаадносіны бацькоў – дзяцей”, “адносіны да ўласнага дома, да радзімы”; “жыццёвыя прыярытэты” і інш. [3; 4; 17].

СПІС АПУБЛІКАВАНЫХ ПРАЦ ПА ТЭМЕ ДЫСЕРТАЦЫІ

Артыкулы ў часопісах

1. Садоўская А.Л., Рамза Т.Р. Вобраз *савы* ў беларускіх парэміялагічных адзінках // Веснік Бел. дзярж. ун-та. Сер. 4, Філалогія, журналістыка, педагогіка. – 1999. – № 3. – С. 42 – 44.
2. Садоўская А.Л. Сімволіка вераб’я ў беларускай фразеалогіі і парэміялогіі // Веснік Бел. дзярж. ун-та. Сер. 4, Філалогія, журналістыка, педагогіка. – 2001. – № 1. – С. 68 – 72.
3. Садоўская А.Л. Птушка ў фразеалогіі і народнай культуры беларусаў // Роднае слова. – 2002. – № 12. – С. 70 – 72.

Артыкулы ў зборніках навуковых прац

4. Садоўская А.Л. Чалавек у лютэрку фразеалогіі з кампанентам-арнітонімам // Працы кафедры сучаснай беларускай мовы (да 80-годдзя БДУ): Зб. навук. прац / Бел. дзярж. ун-т.; Рэдкал.: А.Я. Міхневіч (адк. рэд.) і інш. – Вып. 1. – Мінск, 2001. – С. 163 – 169.

Матэрыялы і тэзісы навуковых канферэнцый

5. Садоўская А.Л. Нацыянальна-культурныя канатацыі парэмій з лексмай *зязюля* // Мова – літаратура – культура : Мат-лы Міжнар. навук. канф., Мінск, 22 – 23 верасня 1998 г.: У 2 ч. / Бел. дзярж. ун-т. – Мінск, 1999. – Ч. 1. – С. 94 – 97.
6. Садоўская А.Л. Лексема *варона* як кампанент беларускіх парэмій // Молодые учёные в творческом поиске: Тез. Республ. науч. конф. аспирантов, Минск, 21 декабря 1999 г. / Минск. гос. лингв. ун-т. – Минск, 1999. – С. 47 – 48.
7. Садоўская А.Л. Да міфалагічнага вобраза *савы* ва ўстойлівых моўных выразях беларусаў // Национально-культурный компонент в тексте и языке: Мат-лы II междунар. науч. конф., Минск, 7–9 апреля 1999 г.: В 3 ч. / Бел. гос. ун-т. – Минск, 1999. – Ч. 2. – С. 36 – 39.
8. Садоўская А.Л. Этналінгвістычны аспект парэмій з лексмай *курыца* // Современная филология: сегодня и завтра: Мат-лы конф. молодых учёных, Минск, 30 апреля 1999 г. / Бел. гос. ун-т. – Минск, 1999. – С. 151 – 154.
9. Садоўская А.Л. Семантыка парэміялагічных адзінак з лексмай *крумкач* // Актуальные проблемы славянской фразеологии: Мат-лы Междунар. науч. конф., Гомель, 16 – 17 ноября 1999 г. / Гомел. гос. ун-т, Общество К. Туровского. – Гомель, 1999. – С. 35 – 37.

- 10.Садоўская А.Л. Фразема *зязюліны зёлкі* і народнае светаўяўленне // Язык и социум : Мат-лы III Междунар. науч. конф., Минск, 4 – 5 дек. 1998 г. / Бел. гос. ун-т. – Минск, 2000. – С. 193 – 195.
- 11.Садоўская А.Л. Беларускія і рускія фразеалагізмы з арнітонімам *певень* : супастаўляльны аспект // Беларуска-руська-польскае супастаўляльнае мовазнаўства, літаратуразнаўства, культуралогія: Мат-лы V міжнар. навук. канф., Віцебск, 25 – 27 мая 2000 г. / Віцебскі дзярж. ун-т, Фонд фундамент. даслед. НАН Беларусі, Ін-т польскі ў Мінску. – Віцебск, 2000. – С. 104 – 106.
- 12.Садоўская А.Л. Этнакультурны сэнс беларускіх парэміялагічных і фразеалагічных адзінак з арнітонімамі *бусел, журавель* // Язык и культура. Проблемы современной этнолингвистики: Мат-лы Междунар. науч. конф., Минск, 2 – 4 ноября 2000 г. / Минск. гос. лингв. ун-т, Бел. ин-т проблем культуры. – Минск, 2001. – С. 212 – 215.
- 13.Садоўская А.Л. Устойлівыя моўныя адзінкі з арнітонімам *сарока* ў этнакультурным аспекце // Язык и социум : Мат-лы IV Междунар. науч. конф., Минск, 1 – 2 дек. 2000 г.: В 2 ч. / Бел. гос. ун-т. – Минск, 2001. – Ч. 1. – С. 241 – 244.
- 14.Садоўская А.Л. Прыказка як феномен народнай моўнай творчасці // Філалагічныя навукі: Маладыя вучоныя ў творчым пошуку: Мат-лы навук. канф., прысвечанай 80-годдзю БДУ, Мінск, 20 крас. 2001 г. / Бел. дзярж. ун-т, Бел. рэспубл. фонд фундамент. даслед. – Мінск, 2001. – С. 126 – 129.
- 15.Садоўская А.Л. *Салавей* у фразеалогіі і народнай культуры славян // Славянский мир на пороге третьего тысячелетия: Мат-лы Междунар. науч. конф., Гомель, 15 – 16 мая 2001 г. / Бел. гос. ун-т транспорта, Общество К. Туrowsкого. – Гомель, 2001. – С. 243 – 245.
- 16.Садоўская А.Л. Некаторыя асаблівасці функцыянавання арнітонімаў у складзе беларускіх устойлівых выразаў // Актуальные проблемы исследования языка и речи: Мат-лы Междунар. науч. конф., Минск, 30–31 окт. 2001 г.: В 2 ч. / Бел. гос. пед. ун-т им. М. Танка. – Минск, 2001. – Ч. 2. – С. 154 – 156.
- 17.Садоўская А.Л. Метафарычнае выкарыстанне арнітонімаў у беларускай фразеалогіі // Славянская фразеология в ареальном, историческом и этнокультурном аспектах: Мат-лы междунар. науч. конф., Гомель, 23–24 ноября 2001 г. / Гомел. гос. ун-т. – Гомель, 2001. – С. 217 – 220.

РЭЗІЮМЭ

Садоўская Анжаліка Леанідаўна

**Фразеалагізмы з кампанентам-арнітонімам ў беларускай мове:
этналінгвістычны аспект**

Ключавыя словы: этналінгвістыка, этнафразеалогія, этнакультурны кампанент, нацыянальна-культурная спецыфіка фразеалагізмаў, арнітонім, арнітаметафара, семантычнае і граматычнае акружэнне арнітоніма, моўная карціна свету, нацыянальна-культурная канатацыя, канцэпт, архетыпічныя і міфалагічныя ўяўленні, сімволіка, традыцыйная народная культура, народнае светаўяўленне.

Аб’ектам даследавання з’яўляецца беларуская фразеалогія. **Прадмет даследавання** – фразеалагізмы з кампанентам-арнітонімам, г.зн. тыя ўстойлівыя моўныя адзінкі, у склад якіх уваходзяць лексемы, што маюць у сваёй семантычнай структуры кампанент значэння “назва птушкі”, і вытворныя ад іх.

Мэта дысертacyjнай работы – даследаваць беларускія ФА з кампанентам-арнітонімам у аспекце этналінгвістыкі, прасачыць іх узаемасувязь з традыцыйнай народнай духоўнай культурай беларусаў. Асноўнымі **метадамі** даследавання і апрацоўкі фразеалагічнага матэрыялу ў дысертacyjі сталі метады семантычнага, кампанентнага, кантэкстуальнага і параўнальнага аналізу, метады канцэптуальнага аналізу для ключавога кампанента ў складзе ФА, апісальна-аналітычны метады, прыёмы статыстыкі і сістэмнай класіфікацыі.

Навуковая навізна даследавання заключаецца ў тым, што ў ім упершыню ў беларускім мовазнаўстве поўна і сістэмна прэзентаваны і прааналізаваны з пазіцый этналінгвістыкі фразеалагічны матэрыял з кампанентам-арнітонімам. Аналіз устойлівых выразаў праводзіцца на шырокім этнаграфічным, міфапаэтычным, культурным і фальклорным фоне, што дае магчымасць паглядзець на даследаваныя моўныя адзінкі праз прызму народнага светабачання. Такі “вертыкальны зрэз” дапамагае дэкадзіраваць і паволаму інтэрпрэтаваць ФА з абраным кампанентам.

Асноўныя палажэнні, вынікі і сістэматызаваны фактычны матэрыял даследавання могуць быць выкарыстаны пры далейшай распрацоўцы праблем і пытанняў тэарэтычнай этналінгвістыкі, лінгвакультуралогіі, кагнітыўнай лінгвістыкі, лінгвакраіназнаўства і этналогіі; пры выкладанні курсаў сучаснай беларускай мовы (раздзела “Фразеалогія”), лінгвакультуралогіі, кагнітыўнай лінгвістыкі, славянскай міфалогіі ў вышэйшых навучальных установах і падрыхтоўцы спецкурсаў і спецсемінараў для студэнтаў-філолагаў; на факультатывных занятках у сярэдніх навучальных установах рэспублікі, паколькі такі матэрыял фарміруе ў вучняў цікавасць і павагу да роднага слова і духоўнай спадчыны сваіх продкаў. Акрамя таго, праца можа разглядацца і як даведнік, у якім змешчаны даныя пра ролю, месца і семантыку птушак ў архаічнай карціне свету беларусаў, у іх культурнай, фальклорнай і міфапаэтычнай традыцыях. У гэтай якасці матэрыял можа быць карысным этнолагам, фалькларыстам і этналінгвістам пры напісанні навуковых і навукова-папулярных прац; у лексікаграфічнай практыцы – пры складанні беларускага міфалагічнага слоўніка, слоўніка сімвалаў; у лінгвадыдактыцы – пры стварэнні лінгвакраіназнаўчых навучальных дапаможнікаў.

РЕЗЮМЕ

Садовская Анжелика Леонидовна

**Фразеологизмы с компонентом-орнитонимом в белорусском языке:
этнолингвистический аспект**

Ключевые слова: этнолингвистика, этнофразеология, этнокультурный компонент, национально-культурная специфика фразеологизмов, орнитоним, орнитометафора, семантическое и грамматическое окружение орнитонима, языковая картина мира, национально-культурная коннотация, концепт, архетипические и мифологические представления, символика, традиционная народная культура, народное мировидение.

Объектом исследования является белорусская фразеология. **Предмет исследования** – фразеологизмы с компонентом-орнитонимом, т.е. те устойчивые языковые единицы, в состав которых входят лексемы, имеющие в своей семантической структуре компонент значения “название птицы”, и производные от них.

Цель диссертационной работы – исследовать белорусские ФЕ с компонентом-орнитонимом в аспекте этнолингвистики, проследить их взаимосвязь с традиционной народной духовной культурой белорусов. Основными **методами** исследования и обработки фразеологического материала в диссертации стали методы семантического, компонентного, контекстуального и сравнительного анализа, метод концептуального анализа для ключевого компонента в составе ФЕ, описательно-аналитический метод, приёмы статистики и системной классификации.

Научная новизна исследования заключается в том, что в нём впервые в белорусском языкознании полно и системно представлен и проанализирован с позиций этнолингвистики фразеологический материал с компонентом-орнитонимом. Анализ устойчивых выражений проводится на широком этнографическом, мифопоэтическом, культурном и фольклорном фоне, что даёт возможность посмотреть на исследуемые языковые единицы через призму народного мировоззрения. Такой “вертикальный срез” помогает декодировать и по-новому интерпретировать ФЕ с обозначенным компонентом.

Основные положения, результаты и систематизированный фактический материал исследования могут быть использованы при дальнейшей разработке проблем и вопросов теоретической этнолингвистики, лингвокультурологии, когнитивной лингвистики, лингвострановедения и этнологии; в процессе преподавания курсов современного белорусского языка (раздел “Фразеология”), лингвокультурологии, когнитивной лингвистики, славянской мифологии в высших учебных заведениях и подготовки спецкурсов и спецсеминаров для студентов-филологов; на факультативных занятиях в средних учебных заведениях республики, поскольку такой материал формирует у учеников интерес и уважение к родному слову и духовному наследию своих предков. Кроме того, работа может рассматриваться и как справочник, в котором содержатся данные о роли, месте и семантике птиц в архаической картине мира белорусов, в их культурной, фольклорной и мифопоэтической традициях. В этом качестве материал может быть полезным этнологам, фольклористам и этнолингвистам при написании научных и научно-популярных работ; в лексикографической практике – при составлении белорусского мифологического словаря, словаря символов; в лингводидактике – при создании лингвострановедческих учебных пособий.

SUMMARY

Sadovskaja Angelika Leonidovna

The Phraseologisms with Component-ornithonim in Belarusian: Ethnolinguistic Aspect

Key words: ethnolinguistics, ethnophraseology, ethnocultural component, national-cultural specific character of phraseologisms, ornithonim, ornithometaphor, language picture of the world, national-cultural connotation, concept, archetypical and mythological ideas, symbolism, semantic and grammatical distribution of the phraseologism, traditional folk culture, national world-outlook.

The object of the investigation is the Belarusian phraseology. **The subject** of investigation is phraseologisms with a component-ornithonim, i. e. idiomatic language units that include the lexemes with the component of meaning ‘a name of a bird’ in their semantic structure and its derivatives.

The aim of the dissertation is to investigate Belarusian phraseologisms with the component-ornithonim in the course of ethnolinguistics, to find their interdependence with a traditional folk spiritual culture of Belarusians. **The main methods** of investigation and treatment of phraseological material in the dissertation are: methods of semantic, component, contextual and comparative analysis, a method of conceptual analysis for key component in the structure of phraseologism, a descriptive-analytical method, elements of statistics and system classification.

The scientific innovation of the investigation is that the phraseological material with the component-ornithonim is systematically presented in full extent in the Belarusian language for the first time and it is analyzed from the position of ethnolinguistics. The analysis of idiomatic expressions is carried out against wide ethnographical, mythopoetical, cultural and folklore background. It allows to look at the analyzed language units from the point of national world-outlook. Such a “vertical cut” helps to decode and interpret phraseologisms with the mentioned component in a new way.

The basic statements, the results and systematized practical material of the investigation may be used in further elaboration of problems and questions of theoretical ethnolinguistics, linguistic culturology, cognitive linguistics, linguistic regional geography and ethnology; in the process of teaching the course of modern Belarusian language (the part “Phraseology”), linguistic culturology, cognitive linguistics, Slavic mythology in institutes of higher education and in the process of special courses and seminars preparation for students- philologists. They may be also useful during the optional lessons in school education of the republic because this material causes interest of pupils and their respect to native word and spiritual inheritance of ancestors. Besides, the dissertation may be considered as the reference book that holds the data about the role, place and semantics of birds in archaic picture of the world of Belarusians, in their cultural, folklore and mythopoetical traditions. From this point of view the materials may be useful for ethnologists, folklorists and ethnolinguists while writing scientific and popular scientific works and in lexicographical practice while composing a Belarusian mythological vocabulary, a vocabulary of symbols and linguistic regional geographical teaching aids.